

Tweeluik: zelfregulatie

De rol van de leerkracht

Het eerste deel van dit tweeluik (HJK november 2012) gaat over wat zelfregulatie is en hoe deze zich ontwikkelt in wisselwerking met de omgeving. In dit tweede artikel wordt de rol van de leerkracht beschreven: hoe kun je de ontwikkeling van zelfregulatie van jonge kinderen ondersteunen en stimuleren?

Gerdie Deterd Oude
Weme is docent pedagogiek/onderwijskunde en lid kenniskring lectoraat Gedrag- en Leerproblemen op Hogeschool Edith Stein

Cathy van Tuijl is lector Gedrag- en Leerproblemen op Hogeschool Edith Stein

In het eerste artikel van het tweeluik 'Zelfregulatie' (HJK jrg 40, nummer 3) hebben we kunnen lezen op welke wijze zelfregulatie de basis vormt voor het welbevinden en een optimale ontwikkeling van kinderen. Voor kinderen is het ontwikkelen van een goede zelfregulatie een belangrijke voorspeller van schoolsucces op de korte en lange termijn. In dit artikel gaan we nader in op de wijze waarop we de ontwikkeling van zelfregulatie van jonge kinderen in de groep positief kunnen ondersteunen en stimuleren.

Voor- en vroegschoolse periode

In de voor- en vroegschoolse periode vormt de ontwikkeling van zelfregulatieve vaardigheden een belangrijke ontwikkelingstaak voor kinderen. Hoe kunnen we deze ontwikkeling preventief en positief ondersteunen in de groep of klas? Net als bij het thuismilieu helpt een goede relatie met de leerkracht. Daarnaast kan ook de inrichting van de leeromgeving en de vormgeving van activiteiten een bron van steun zijn bij de ontwikkeling van zelfregulatie.

Rol van de leidster/leerkracht

De leerkracht vervult een sleutelrol in het creëren van een veilig pedagogisch klimaat in haar groep. Wanneer zij vertrouwen in en hoge verwachtingen heeft van de ontwikkelingskracht van haar leerlingen wordt de basis gelegd voor een positief en op ontwikkeling gericht pedagogisch klimaat waarin de kinderen veiligheid, steun en uitdaging ervaren.

Tijdens het buitenspelen is een aantal kinderen bezig met het bouwen van kastelen in de zandbak. Ze hebben in de klas afbeeldingen bekeken en proberen deze zo goed mogelijk na te bouwen. Anne en Joris zijn bezig met het maken van kantelen op de muren. Jammer genoeg zakt de muur in elkaar. Anne loopt naar

Kinderen die vertrouwen ervaren in interacties met de leerkracht, ontwikkelen zichzelf als competente leerling

de juf om hulp te vragen. Juf gaat met haar mee en samen bespreken ze hoe ze de muren kunnen verbreden zodat de kantelen erop blijven staan. Jeroen is bezig met het maken van een poort. Zijn poort is te groot en de muur stort in. Boos en teleurgesteld loopt hij weg naar de andere kant van de speelplaats. Zijn juf ziet het gebeuren en komt naar hem toe. Ze gaat met hem in gesprek en vraagt wat er gebeurd is. Ze helpt hem om zijn boosheid en teleurstelling te verwoorden. Samen lopen ze terug naar de zandbak en de juf helpt hem bij het maken van de poort. Later komt Jeroen naar haar toe en laat haar vol trots zien hoe de poorten mooi gelukt zijn.

Voor het leren van zelfregulatieve vaardigheden is een positieve en ondersteunende relatie met de leerkracht onontbeerlijk. Kinderen die vanuit de leerkracht vertrouwen ervaren in hun kunnen en ondersteunende sturing en feedback ontvangen op hun gedrag en handelen, vertrouwen op zichzelf als 'competente leerling'. In de (wederkerige) interacties en de positieve communicatiestijl van de leerkracht ervaren kinderen dit vertrouwen. Ook de kwaliteit en de inhoud van de interacties tussen leerkracht en kind en kinderen onderling leveren een bijdrage aan de ontwikkeling van zelfregulatie. Kwalitatief goede interacties met jonge kinderen worden gekenmerkt door positieve

en inhoudelijke uitwisselingen waarin kinderen een actieve rol hebben en waarbij ze leren zelf een bijdrage te leveren aan oplossingen (Rimm-Kaufman, et al, 2002).

Taal speelt ook bij het leren van zelfregulatieve vaardigheden een cruciale rol. Doordat de leerkracht emoties, gedrag en handelen benoemt, ontwikkelen kinderen een woordenschat en een 'innerlijk spreken', welke behulpzaam is bij leren van zelfregulatieve vaardigheden. In spelactiviteiten bijvoorbeeld ondersteunt het innerlijk spreken de afstemming tussen handelen, gedrag en taal, behorend bij de rol die kinderen spelen, waardoor ze in staat zijn om een spel volgens een van tevoren afgesproken plan uit te voeren. Kinderen die het moeilijk vinden om hun negatieve emoties te hanteren of hun aandacht vast te houden, zijn gebaat bij (fysieke) nabijheid, non-verbale sturing en affectieve ondersteuning. Een klein gebaar van de leerkracht kan de aandacht van het kind weer terug brengen bij de inhoud van een gedeeld onderwerp. Door gedrag zo veel mogelijk preventief te ondersteunen, voorkom je dat er corrigerende acties nodig zijn. Het samen oefenen van gewenst gedrag in 'gedragslesjes' biedt kinderen de gelegenheid om zelfregulerend gedrag te leren en te oefenen. Belangrijk is ook om kinderen te leren hoe zij elkaar kunnen helpen bij het oplossen van een probleem en het afronden van een taak. Het samen terugblikken en evalueren van gedrag in activiteiten met de focus op wat goed ging, draagt bij aan het zelfvertrouwen en leren van gewenst gedrag.

De leerkracht vervult een sleutelrol in het creëren van een veilig pedagogisch klimaat

Juf Susan legt 's ochtends, voordat de kinderen binnenkomen, voor Tom en Ynske een puzzel met hun **naamkaartje** erbij klaar op tafel. Als ze de klas binnenkomen, worden ze hartelijk begroet door haar en lopen ze naar de tafel, terwijl ze ondertussen een gesprekje hebben over de sneeuw die in de afgelopen nacht gevallen is, Tom en Ynske gaan een winterpuzzel maken waarvan vandaag de vier bovenste randen gelegd moeten worden. Ze bespreken wat er te zien is op de afbeelding en zoeken samen een paar stukjes die ze kunnen leggen. Juf verwoordt de strategie die ze gebruikt om de passende stukken te zoeken en legt samen met de kinderen enkele stukjes. Ze moedigt de kinderen aan om zelf verder te gaan en is erg benieuwd naar het resultaat straks. Als Tom en Ynske klaar zijn, mogen ze een **groene kaart** opsteken en komt juf langs om hun werk te bekijken en te bespreken.

Door als leerkracht rolmodel te zijn en bewust het leren van zelfregulatie in interacties en (non-verbale) communicatie te hanteren en te >>

Om ervoor te zorgen dat de spelactiviteit zinvol is, is een goede en doelgerichte voorbereiding van belang

ondersteunen, krijgen kinderen volop kansen hun zelfregulatie te ontwikkelen.

Inrichting van de leeromgeving

Niet alleen het gedrag van de leerkracht, maar ook de inrichting van de leeromgeving draagt bij aan het ontwikkelen van een goede zelfregulatie. De eigen verantwoordelijkheid en autonomie van de kinderen worden vergroot door een overzichtelijke leeromgeving, waarin materialen direct toegankelijk zijn en op een vaste plaats liggen. Het zelfstandig pakken van materialen en terugleggen wordt vergemakkelijkt wanneer er pictogrammen zijn aangebracht. Gewenst gedrag aanleren kun je ook ondersteunen door gebruik te maken van plaatjes of pictogrammen waarop het gewenste gedrag afgebeeld staat. Kinderen gaan hier op een natuurlijke manier mee om en helpen elkaar om de vaardigheden te leren of elkaar te herinneren aan de afspraak. Voorbeelden hiervan zijn een plaatje van een oor als je naar elkaar of de juf moet luisteren, een plaatje van een mond met 'sst...' wanneer het geluidsniveau zachter moet en het gebruiken van smileys of zonnetjes om kinderen te complimenteren (Eichhorn, 2011). De leerkracht die bewust en kritisch kijkt naar de inrichting van de leeromgeving en zich daarbij afvraagt hoe gewenst gedrag met hulpmiddelen ondersteund en /of in beeld gebracht kan worden, ondersteunt op een preventieve wijze de zelfregulatie van de kinderen.

Wanneer, na de inloop, in de kring de planning van de dag besproken wordt, zitten Tom en Ynske **naast juf**. Juf vertelt kort wat er deze ochtend op het programma staat. Tom mag de kaarten met de afbeeldingen van de activiteiten pakken en aan Ynske geven, die ze ophangt. Hierna bespreekt juf Susan met de groep hoe je een kind om **hulp** kan vragen bij de uitvoering van een activiteit. De kinderen dragen verschillende suggesties aan en oefenen in een rollenspelletje hoe hulp gevraagd kan worden. De kinderen gaan aan het werk en juf geeft op de **geluidsmeter** aan hoe hoog het **werkvolume** mag zijn zodat zij in de kleine kring een prentenboek kan voorlezen en bespreken.

Zelfregulatie in activiteiten

Gestructureerde spelactiviteiten lenen zich goed voor het leren van zelfregulatieve vaardigheden. In het 'Tools of the Mind' programma zijn gestructureerde spelactiviteiten het uitgangspunt en de leidende activiteit in het ontwikkelen en leren van zelfregulatieve vaardigheden. In sociaal rollenspel leren kinderen zich in te leven in anderen, hun gedrag af te stemmen op de rol die ze hebben, te reageren op rollen van de andere kinderen, hun aandacht vast te houden en hun emoties te reguleren. Om ervoor te zorgen dat de spelactiviteit zinvol en betekenisvol is, is een

goede en doelgerichte voorbereiding van belang. De leerkracht overdenkt vooraf de doelen en de samenstelling van het groepje. Bij het samenstellen van de groep is het belangrijk om oog te hebben voor kinderen met een minder goede zelfregulatie. Door hen samen te laten spelen met kinderen die een rijk spelrepertoire hebben, krijgen ze de kans hun zelfregulatieve vaardigheden in een betekenisvolle context en in interactie met de andere kinderen te ontwikkelen. Door met de kinderen vooraf samen het spelplan (inhoud, rollen, materialen) te bespreken, uit te tekenen en/of op te schrijven komen kinderen tot inhoudelijk en verdiepend spel waarin zelfregulatieve vaardigheden op een natuurlijke wijze een onderdeel vormen. Het tekenen helpt de kinderen bijvoorbeeld om de volgorde te onthouden of zich voor te bereiden op hun eigen rol. Tijdens het spel observeert de leerkracht het spelverloop en kan zij inspelen op de begeleidingsbehoefte van de (individuele) kinderen, bijvoorbeeld door als rolmodel mee te spelen, te ondersteunen in het verwoorden van handelingen of materialen toe te voegen. In de evaluatie worden het spelverloop en de inhoud na besproken. De kinderen worden hierbij actief betrokken en leren terug te blikken en woorden te geven aan hun gedrag en handelen. Ondersteunende en positieve feedback van de leerkracht geeft de kinderen zelfvertrouwen en motivatie voor vervolgspeel (Bodrova & Leong, 2007).

Juf Susan gaat een spelplan maken met Ynske, Merel, Teun en Jochem. Ze gaan de winterkraam inrichten met materialen en attributen die de kinderen gemaakt hebben voor de vogels in de winter. Vandaag worden de manden gevuld met vetbolletjes, pindasnoeren en netjes met zaden en pitten. Juf bespreekt samen met de kinderen waarmee de manden gevuld kunnen worden, hoe de namen van de materialen op kaartjes geschreven kunnen worden, de prijzen van de materialen en hoe ze het met elkaar de kraam kunnen inrichten. Nadat ze dit met elkaar besproken hebben, maakt elk kind een tekening van hoe de kraam eruit komt te zien. Juf bespreekt met de kinderen hun tekeningen, de volgorde van het werk en de verdeling van de taken. De kinderen gaan aan de slag. Ze vullen de manden en zorgen ervoor dat de spullen gelijkmatig verdeeld worden. Ynske en Merel maken tekeningetjes met de namen op de kaartjes. Teun en Jochem bepalen de prijzen, plakken de etiketjes met de prijzen op de spullen en maken een prijslijst. Juf komt langs en ondersteunt bij het schrijven van namen en het maken van de prijslijst. De kinderen werken hard en zijn enthousiast bezig om de kraam in te richten. Na afloop bespreken ze met elkaar hoe het werken ging en wat de plannen zijn voor het vervolg.

Muzikale- en bewegingsactiviteiten bieden oefenmomenten voor kinderen om gedrag te stoppen en te vervangen door ander gedrag op een speelse en natuurlijke wijze. Spelvormen waarbij kinderen met behulp van een signaal (geluid, beweging, instrument) een beweging moeten stoppen en reageren met een andere beweging, leveren veel plezier en uitdaging op. Voorbeelden hiervan zijn bevriesspelletjes, reactiespelletjes in de speelzaal en beurtspelletjes tijdens muzikale activiteiten. Op deze wijze oefenen kinderen het afstemmen van hun gedrag (bijvoorbeeld beurt nemen) en het verschuiven van aandacht door te reageren op signalen vanuit de omgeving. Zo kun je in de dagelijkse activiteiten bewust geplande momenten inbouwen om zelfregulatie te ondersteunen. Door ervaring en bewustwording kan een leerkracht op den duur ook steeds meer kansen grijpen om in verschillende activiteiten de zelfregulatie te ondersteunen (Diamond & Lee, 2011).

Samengevat: een goede zelfregulatie is onontbeerlijk voor het schoolse functioneren in brede zin. De leerkracht kan een actieve bijdrage leveren aan de ontwikkeling van zelfregulatie door zelf rolmodel te zijn, door haar taalgebruik, ondersteuning en door het structureren van de omgeving. Wanneer kinderen daarbij zelf actief betrokken worden en zelfregulerend gedrag kunnen leren en oefenen op een wijze die aansluit bij hun ontwikkelingsfase en in een betekenisvolle context, wordt er een krachtige basis gelegd voor hun verdere ontwikkeling en zijn kinderen trots op wat ze 'zelf' kunnen. 🌱

Met dank aan leerkrachten onderbouw De Heemde, de Weier en de Roets, Almelo.

Dit artikel is onderdeel van een tweeluik over zelfregulatie. 📖 Het eerste artikel vind je terug in ons digitale archief: www.hjk-online.nl/hjk/archief

Literatuur

- Bodrova, E., Leong, D.J. (2007). *Tools of the Mind. The Vygotskian Approach to Early Childhood Education* (2nd edition), Pearson/Merill Pentrice Hall.
- Diamond, A., Lee, K. (2011). Interventions shown to aid executive function development in children 4 to 12 years old, *Science*, 333, 959-963.
- Eichhorn J. (2011). *Zorg voor kleuters, bewust planmatig handelen binnen de kleuterklas*. Huizen: Pica.
- Rimm-Kaufman, S., Early D., Cox, M., Saluja, G., Pianta, R., Bradley, R., Payne, C. (2002). Early behavioral attributes and teachers sensitivity as predictors of competent behavior in the kindergarten classroom, *Applied Developmental Psychology* 23, 451-470.